

Наташа Делић,
асистент-правник Правног факултета у Београду

УСТАВ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СМРТНА КАЗНА

Од када је настала као кривична санкција, а већина теоретичара се слаже да је проистекла из крвне освете у првобитној друштвеној заједници, смртна казна никада није губила на својој актуелности. Током целог историјског развоја људске заједнице, проблем смртне казне заокупљао је пажњу теоретичара различитих профила, одувек је била нападана и брањена, али и егзистирала, одолевајући свим пенитенцијарним и другим кривичноправним реформама, иако очигледно, у себи носи негацију живота и слободе човека.

У теорији је, до сада, изнето мноштво аргумената за и против смртне казне, међутим, новија кривичноправна теорија је правилно усмерила ову полемику, у смислу да је суштинско питање овог проблема, да ли је смртна казна као санкција потребна или не, а не да ли је хумана, јер о хуманости такве казне апсурдно је говорити.

Југословенско послератно кривично законодавство је увек предвиђало смртну казну у систему санкција, а број кривичних дела за која је била прописана мењао се при појединим законодавним реформама, у складу са текућим друштвено-политичким кретањима. "Све до 1959. године осећала се блага тенденција сужавања законских могућности за изрицање смртне казне како у односу на извршиоце, тако и у односу на дела за која је била прописана. Најзначајнији корак у том правцу учињен је Новелом из 1959. године, која је изгледа представљала "lucida intervale" у развоју нашег кривичног права; смањен је број кривичних дела за која се може изрећи, а унета су значајна ограничења у примени смртне казне према млађим пунолетним учиниоцима кривичних дела. Период од 1959. године до 1977. године значајно је корак уназад у том погледу; укинута су ранија ограничења да се млађим пунолетницима смртна казна не може изрећи за кривична дела против оружаних снага и човечности и међународног права, а за нека нова кривична дела прописана је ова санкција. Приликом доношења Кривичног закона СФРЈ, настојало се да се прописивање смртне казне за поједина кривична дела усклади са уставном одредбом из чл. 175. ст. 2. Устава СФРЈ, да се ова казна може изузетно прописати и изрећи само за најтеже облике тешких кривичних дела. У том смислу код једног мањег броја кривичних дела укинута је могућност изрицања смртне казне, али је зато ова казна предвиђена за одређен број нових кривичних дела, било у њиховом основном или квалификованом облику. Тако се и у субјективном и у објективном смислу проширивао могући домен примене смртне казне (1)". Судска пракса није користила у великој мери могућности које су јој дате, на основу законске регулативе, за изрицање смртне казне и она је веома ретко била изрицана, а

(1) Љубиша Лазаревић, *Систем кривичних санкција*, "Југословенска ревија за криминологију и кривично право", бр. 2/1987. стр. 32.

још ређе извршавања. Наведена ситуација створила је реалан основ да већина кривичноправних теоретичара сматра да, иако потпуна аболација смртне казне код нас, на садашњем степену развоја друштвено-економских односа, није могућа, оправдано је очекивати да тенденција квалитативног приступа процесу декриминализације, обухвати и измене на законодавном плану, у смислу сужавања могућности изрицања смртне казне. "Даље сужавања примене смртне казне и њено одумирање у нашем кривичном праву условљено је кретањима у појавним облицима и структури криминалитета и могућностима ефикаснијег сузбијања најтежих кривичних дела другим мерама друштвеног реаговања, тако да се са смањивањем потенцијалних опасности најтежих кривичних дела може очекивати смањивање не само примене ове казне већ и законске претње њеном применом (2)".

Устав Савезне Републике Југославије, проглашен 27.04.1992. године, је у кривичноправној сфери задржао постојећу подељену законодавну надлежност, иако је већи део кривичноправне теорије и праксе очекивао и сматрао неопходним супротно. У том контексту, формулисан је члан 21. Устава, у оквиру другог одељка, под називом "Слободе, права и дужности човека и грађанина", а који се односи на питање смртне казне у кривичном законодавству. Члан 21. Устава СРЈ гласи: "Живот човека је неприкосновен. Смртна казна се не може предвидети за кривична дела која се прописују савезним законом." У сада важећим кривичним законима република, смртна казна је прописана за тешка убиства (чл. 47. ст. 2.) и тешке случајеве разбојничке крађе и разбојништва (чл. 169. ст. 2.), а већи део кривичних дела за која је ова казна сада предвиђена налазе се у савезном кривичном закону. То су: у групи кривичних дела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности СФРЈ (СРЈ), за основне облике кривичних дела - признавање капитулације и окупације (чл. 115.) и убиство представника највиших државних органа (чл. 122.), а за кривична дела - напад на уставно уређење (чл. 114.), угрожавање територијалне целине (чл. 116.), угрожавање независности (чл. 117.), помагање непријатеља (чл. 120.), подривање војне и одбрамбене моћи (чл. 121.), насиље према представнику највишег државног органа (чл. 123.), оружана побуна (чл. 124.), тероризам (чл. 125.), диверзија (чл. 126.), саботажа (чл. 127.), шпијунажа (чл. 128.), упућивање и пребацивање на територију СФРЈ оружаних група, оружја и муниције (чл. 132.) и удруживање ради непријатељске делатности (чл. 136.), може се изрећи смртна казна само ако је при њиховом извршењу једно или више лица с умишљајем лишено живота, односно ако су нека од тих дела извршена за време рата или непосредне ратне опасности; у групи кривичних дела против човечности и међународног права, смртна казна се може изрећи за кривична дела - геноцида (чл. 141.), ратни злочини против цивилног становништва (чл. 142.), ратни злочини против рањеника и болесника (чл. 143.), ратни злочини против ратних заробљеника (чл. 144.), противправно убијање и рањавање непријатеља (чл. 146.), употреба недозвољених средстава борбе (чл. 148.), међународни тероризам (чл. 155а.), угрожавање лица под међународном заштитом (чл. 155б.) и узимање таласа (чл. 155в.); у групи кривичних дела против оружаних снага, смртна казна се може изрећи за кривична дела - неизвршење и одбијање извршења наређења (чл. 201. ст. 2.), одбијање примања и употребе оружја (чл. 202. ст. 1.), противљење петпостављеном (чл. 203. ст. 2, 3 и 6.), повреда стражарске, патролне или друге сличне службе (чл. 209. ст. 3.), повреда чувања државне границе (чл. 210. ст. 2.), неодазивање позиву и избегавање војне службе (чл. 214. ст. 2. и 3.), самоволно удаљење и бекство из оружаних снага (чл. 217. ст. 3. и 4.), несавесна израда и преузимање војног материјала (чл. 220. ст. 3.), одавање војне тајне (чл. 24. ст. 3.), уколико су извршена за време ратног стања или у случају непосредне ратне опасности, а за кривична дела - противљење претпостављеном (чл. 203.

(2) Мирослав Ђорђевић, *Кривично законодавство и казнена политика*, "Југословенска ревија за криминологију и кривично право", бр. 1-2/1986, стр. 137.

ст. 5.) и напад на војно лице у вршењу војне службе (чл. 206. ст. 4), уколико су праћена умишљајним лишавањем живота неког лица и за тзв. ратна војна кривична дела - прелазак и предаја непријатељу (чл. 227. ст. 1.), неиспуњење дужности за време борбе (чл. 228. ст. 2.), самовољно напуштање дужности за време борбе (чл. 229. ст. 2.), напуштање положаја противно наређењу (чл. 230. ст. 2.), напуштање оштећеног брода или ваздухоплова пре времена (чл. 231. ст. 3.), слабљење борбеног морала и борбене ситуације (чл. 233. ст. 3.), неосигурање војне јединице (чл. 234. ст. 2.) и неиспуњење дужности при спровођењу мобилизације (чл. 236. ст. 2.); у групи кривичних дела против безбедности ваздушног саобраћаја, смртна казна се може изрећи за кривична дела - отмица ваздухоплова (чл. 240. ст. 3.) и угрожавање безбедности лета ваздухоплова (чл. 241. ст. 3.), уколико је при извршењу ових дела неко лице с умишљајем лишено живота.

Наведено, најновије уставно решење по питању смртне казне ствара извесне недоумице. Прва проистиче из чињенице да се Устав није децидирано изјаснио о томе да ли смртна казна егзистира у систему казни или не, а затим, и критеријум за прописивање смртне казне није најсрећније изабран, јер је чисто формалне природе, односно, да би смртна казна била прописана за неко кривично дело није од пресудног значаја тежина кривичног дела, него који закон, савезни или републички, прописује то кривично дело. "Прво, целисходност постојања смртне казне је превасходно уставно-правно питање и треба га решавати у поступку постојећих уставних промена; Устав СФРЈ (СРЈ) треба да се изјасни да ли ће у Југославији постојати смртна казна или не, за која дела и под којим условима би се могла изрицати, а не да се преко измена кривичног законодавства прејудицира уставно решење (3)".

Неминовна законодавна реформа која предстоји у области кривичног права, поштујући и одредбе Устава, треба да пође од већ споменуте подељене законодавне надлежности и да могућност прописивања смртне казне, за поједина кривична дела, остави само републичким законима, што је веома тешко изводљиво у пракси, а и неоправдано, јер, као што је наведено, већина кривичних дела за која је сада прописана смртна казна регулисана су савезним законодавством, а то је у великој мери и последица околности, да је известан број кривичних дела за која је прописана смртна казна, преузет потписивањем међународних конвенција од стране Југославије као савезне државе. Један од закључака који се нужно намеће је да би уз овакву уставну регулативу, везану за смртну казну и подељену законодавну надлежност, постојала могућност за прописивање смртне казне за кривично дело тешког убиства, али не би постојала могућност да се та казна пропише и за кривично дело нпр. геноцида, предвиђеног Конвенцијом о спречавању и кажњавању злочина геноцида, која је ратификована Указом Президијума Народне Скупштине ФНРЈ од 21.6.1960. године, или за кривично дело ратни злочин против цивилног становништва, предвиђеног Женевском конвенцијом о заштити грађанских лица за време рата, од 1949. године, која је ратификована Указом Президијума Народне Скупштине ФНРЈ од 28.3.1950. године. "Повјест кривичног права заправо је повјест цивилизације људског рода јер се у кривичноправним одредбама повијесне епохе рељефно одражава постигнути ступањ културе и цивилизације, те друштвених односа уопће (4)". У складу са наведеним, могуће је уочити да су, ипак, решења појединих проблема кривичног права индикативнији носиоци његових карактеристика у појединим фазама развоја, у складу са општецивилизацијским и друштвеним тенденцијама, а уставна и законодавна регулатива смртне казне,

(3) Љубиша Лазаревић, *Предговор за Кривични закон СФРЈ са објашњењима и судском праксом и регистром појмова, након измена на основу донетог Закона о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ од 1990. године, који је приредила Загорка Јеклић*, "Службени лист СФРЈ", 1990.

(4) Богдан Златарић, *Кривично право - опћи део*, Загреб 1977. година, стр. 33.

несумњиво, треба да одрази, како квалитет самог законодавства, тако и општа друштвена стремљења.

На крају, можемо се оправдано запитати зашто су се уставотворци оглушили о потребе кривичноправне праксе и теорије за успостављањем јединственог кривичног законодавства и да ли је формулацији члана 21. Устава СРЈ, уопште, претходила дубља анализа позитивних решења и праксе, везаних за смртну казну, или је наведени члан резултат брзоплетог покушаја да се у Устав и кривично законодавство унесе, као очевидна, тенденција сужавања поља примене смртне казне?!

(Примљено 18. маја 1993)